Mordet 1792

Av Ella Öfwerman

”Bonsoir, beau masque!”, sade mannen i svart, riktade upp pistolen mot Gustav III och avlossade flintpistolen. Den kraftiga smällen ekade mellan stenväggarna i salongen. Orkestern slutade spela och människorna upphörde att dansa. Luften stod plötsligt helt stilla. Kungen föll hejdlöst till marmorgolvet och tystnaden bröts av ett skrik i förtvivlan.

Klockan var strax efter fem när jag lämnade riksarkivet med några dokument i handen efter att ännu en dag spenderat timmar på platsen. Jag strosade ner för backen och bort från Riddarholmen i stormen och drog upp jackan för att skydda ansiktet. Även fast det var kyligt och träden stod nakna längs vattnet ville jag promenera för att rensa tankarna. Jag älskade Stockholms arkitektur, jag blev harmonisk och lugn av att se detaljerna på fasaderna. I 25 år hade jag nu studerat de gamla arkiven och forskat bland privata samlingar om svensk kulturhistoria. Ganska omgående blev Gustav den III en personlig favorit med sitt genuina intresse för kultur. Jag hade forskat så intensivt om kungen genom dessa år att jag ibland fick för mig att jag faktiskt kände honom på riktigt.

Jag flanerade mot Stockholms Slott, en av de byggnaderna jag länge undersökt. Snabbast från Riddarholmen kommer man till den västra fasaden och väl framme tittade jag upp mot den ståtliga framsidan byggd i tegel och sandsten. Jag backade också en bit bakåt för att kunna se det kopparklädda taket som lutar inåt och omges på huvudbyggnaden av en balustrad i sten. Jag visste att den bestod av 717 balusterdockor i räcken, för dom hade jag räknat en gång för några år sedan. Jag visste också att i den västra fasadens frontespis och mellan fönstren på första våningsplanet fanns tio rokokoinspirerade pilastrar i from av kvinnor. Med tiden har de dock börjat synas vittringsskador och måste därför skyddas av nät.

Det är synd, då dessa nät förstör lite av känslan. Men ändå, Stockholms Slott var allt en utav stadens mäktigaste byggnader. Inspirationen från Rom liksom lyste från konstruktionen som Tessin d.y. och Hårleman en gång lyckats färdigställa 1754.

Jag gick runt hörnet och uppför Slottsbacken mot den södra fasaden och granskade kolonnerna i korintisk ordning på vardera sida av det så kallade Södra valvet. De små detaljrika bladen som liknade vinrankor hade tyvärr fått en brunrosa färg med tiden. Jag har alltid velat se hur Slottet faktiskt såg ut när det färdigställdes, i sin gula, glasklara originalfärg.

Väl uppe vid Skomakargatan intill Stortorget och Börshuset låg kvarterskrogen Hörnet där jag ofta brukade fira in helgen. Det var en mycket gammal lokal med mörkbruna träväggar och varma ljus på de små borden. Det var alltid hett och väldigt lågt i tak. Jag tror att det var en utav de äldsta krogarna i stan och jag älskade den. Baren var charmig och det hade blivit som en tradition att dricka en öl då och då samtidigt som jag läste igenom några gamla dokument från riksarkivet.

När jag steg in i värmen möttes jag direkt utav ett brett leende av mannen i baren. Det var Svante Lindgren, en vän från förr, som hade jobbat på Hörnet så länge jag kunnat minnas. Jag gick fram för att hälsa och han gav mig en klapp på ryggen.

- Professor Qvarsell! Så trevligt, sade han och hällde upp ett glas.
- Hej
- Svante, hur går det för dig?

- Jo, det är som vanligt. Inget nytt, sa Svante. Och du jobbar vidare i arkiven? Är det fortfarande den gustavianska tiden som är i fokus?
- Ja, precis. Jag kan inte låta bli att fortsätta gräva ner mig i gamla personliga samlingar.
- Jag läser just nu en dagbok som är skriven utav en flicka vid namn Christina Wargentin. Hon måste ha varit mycket välinformerad då hon skriver om precis allt som pågår runt omkring henne. Det är väldigt intressant.

Svante Lindgren lyssnade aktivt och vi hade ett mycket givande samtal, vilket ledde till att jag stannade mycket längre än vad som egentligen var tanken. Vi fortsatte prata tills jag betalade, tackade och bockade för mig. Innan jag skulle bege mig hemåt behövde jag bara snabbt springa in på herrarnas och eftersom toalett tydligen var ur funktion, fick jag låna personalens en trappa ned.

Jag gick längs den smala trätrappan ned. Det var fuktigt i luften och så mörkt att det var svårt att se, men jag följde en svag glödlampas ljus mot toaletten. Jag hade faktiskt inte en aning om vad klockan var, så jag drog upp min skjortärm för att titta på mitt armbandsur, men insåg snabbt att det nog behövde bytas batterier, sekundvisaren hade helt stannat upp. Jag viftade bort tanken, tvättade händerna och öppnade dörren.

Jag gick ut igen och det var nu kolsvart. Det svaga ljuset som glödlampan hängandes från taket bidragit med hade helt slocknat och jag fick leta mig fram med händerna mot väggarna för att hitta. Jag gick upp för trappan igen och den knarrade högt. Väl uppe kände jag inte igen mig. Rummet var fyllt av en annan doft, ett annat ljus och när jag tittade mig omkring, var varken Svante Lindgren eller någon annan i baren kvar. Överallt i lokalen satt ståtliga herrar i vitpudrade peruker, applåderade och drack brännvin. De hade på sig västar och skjortor i pastellfärger och vita, snäva knäbyxor. I ena hörnet stod också en trubadur och spelade på sitt stränginstrument som liknade en luta. En av männen ropade plötsligt “Bellman! Sjung *Över brännvinsbrännaren Lundholm för oss*”! Och så började musikanten återigen sjunga och spela på sin luta.

”Så slås din kammardörr i lås,
din ordenskåpa, kors och kråsi jorden multna och förgås.
Din kista man rörer,
ta i, kommendörer,
trompetare, blås!”

Vad var det som pågick? Jag var i chock, förvirrad och stressad, och som förlamad stod jag i bakgrunden och iakttog männen i vita peruker. Jag smög ut för att ingen skulle se mig och sprang upp mot Stortorget. Män i långa kavajer och kvinnor i stora hattar och breda klänningar som släpade i marken. Jag fick syn på en äldre man som läste tidningen på en bänk intill Börshuset. Det stod *Ordinari* Post *Tijdender* på framsidan och jag visste precis vad det var för tidning, nämligen Sveriges första. Jag gick mot honom och möttes av en blick som granskade mitt utseende misstänksamt.

- Ursäkta herrn, får jag bara fråga vad det är för datum idag? hörde jag mig själv fråga.
- Idag är det den 15 mars. Du var mig en underlig man, vad är du klädd i egentligen? Är du från utlandet?
- Jo, jag vet inte riktigt hur jag hamnade här. Vilket år är det nu? fortsatte jag.

- Det är år 1792 förstår du väl. Kom med mig här så ska jag ordna en ny dräkt åt dig. Sådär kan du inte gå klädd! Vad heter du? frågade mannen.
- Professor Anders Qvarsell, och du?
- Carl Fredrik Adelcrantz, svarade mannen.

Jag insåg snabbt att jag lyckats hitta ett tidshål i källaren vid toaletten och hamnat på samma ställe fast 224 år tillbaka i tiden. Hamnat mitt i den tidsperiod som jag så länge hade ägnat all min forskning åt. Det var omöjligt att förstå, framförallt att den berömda arkitekten Carl Fredrik Adelcrantz faktiskt skulle låna ut en dräkt åt mig.

Han tog min arm och vi började gå mot Gustav Adolfs torg. När vi passerade börshusets orangegula fasad mot torget, granskade jag den rusticerade, målade och putsade bottenvåningen. Samt den tydligt markerade frontespisen och mittrisaliten med sin tympanogavel och dess halvpilastrar. De som är i dorisk ordning på bottenvåningen och som sedan växer sig till jonisk ordning på övervåningen. Jag tycker att det är en fantastisk ritning, samt mittrisalitens nedre entablement som har en tandlist av kopparplåt, gjort av Erik Palmstedt i en stil av fransk klassicism. I år hade den också invigts för bara sexton år sedan av Gustav III.

Många tankar fanns inom mig. Nu var det ju faktiskt inte heller Nobelmuseet som huserade i byggnaden, utan den fungerade bland annat som en varubörs där alla typer av varor såldes. Efter ett tag var vi tillbaka på Gustav Adolfs torg och jag hade fått på mig min dräkt. Det kändes oerhört ovant, då den satt så hårt med flera lager på kroppen. Dan var i pastellblå färg, med några broderade gulddetaljer på sidorna. Vacker som ett konstverk. Carl Fredrik Adelcrantz gav mig också ett par skinnskor med låg klack och en svart trekornshatt. Det var nu skönt att slippa sticka ut med mitt utseende och att behöva känna alla skeptiska blickar på mig. Han var en mycket omtänksam man med stora, vänliga ögon och vi kom att få trevliga samtal, då jag tidigt berättade om mitt stora intresse för arkitektur.

- Vill du mötas upp imorgon igen? Jag kanske kan få presentera dig för kungen och några arkitekter som du kanske skulle uppskatta att få träffa. Det ska nämligen hållas en maskeradbal här på operan under kvällen, dit ska vi alla gå och det vore trevligt att ha dig där.

- Gärna, med nöje. svarade jag och försökte verka avslappnad, men i själva verket kunde jag nästan inte stå still.

- Då så! Vi ses här klockan fyra på torget igen. Adjö!

Så gick Adelcrantz sin väg upp bakom torget och jag började istället promenera ner mot Stortorget och Hörnet igen. På min väg hem passade jag på att gå förbi slottet. Det var så vackert och imponerande. Storslagen och praktfull i sin klargula originalfärg. De östra och västra fasadens alla pilastrar, hermer och statyer stod blanka och fläckfria. Slottet lyste och nästan strålade till skillnad från dagens karaktär i sin brunrosa, smutsiga färg. Väl inne på krogen smög jag förbi männen i peruk och Bellman med sin luta, nertill källaren och tidshålet. Steg in och steg ut, och plötsligt var allt som vanligt igen. Glödlampan dinglade ned från taket och sände ut lite ljus. Jag bytte om till min vanliga skjorta och mina jeans, och gick upp till baren. Svante stod bakom disken som vanligt och personerna runt omkring på sina platser, som att ingenting hade hänt under timmarna jag varit borta.

- Svante!
- Hur mycket är klockan? frågade jag hetsigt.

- Klockan är strax över elva, du har inte varit borta mer än två minuter. Varför låter du så stressad?

Två minuter? Betydde det att oavsett hur länge jag var borta i dåtiden, var jag tillbaka strax efter att jag lämnat nutiden? Det var bra att veta. Och varför jag verkade vara stressad var ingen idé att försöka förklara heller. Svante skulle antingen tro att jag var alldeles för berusad eller bara helt knäpp, så jag berättade bara att jag hade en tidig morgon dagen därpå och lämnade därefter hastigt Hörnet. Det var skönt att ha så nära hem, då jag bara bodde några gator ner, på Prästgatan. Jag skyndade hemåt genom den kyliga, sena kvällen.

När jag kom hem låste jag upp dörren och sprang raka vägen in till biblioteket som också var mitt arbetsrum. Jag sköt ut den bruna trästolen och satte mig vid skrivbordet. Länge vilade jag mig, stirrade in i bokhyllorna och tänkte på allt som hänt under dagen. Att jag genom tidshålet faktiskt hade varit i Stockholm år 1792. Att jag fått följa med en mycket betydande arkitekt som jag läst och skrivit så mycket om, Carl Fredrik Adelcrantz, till hans hem för att låna en pastellfärgad dräkt. Att jag under morgondagen skulle få introduceras för Gustav III. Att jag skulle bli medbjuden på en klassisk maskeradbal, vilket hade varit min dröm sedan jag var tio år gammal.

Jag stelnade plötsligt till i kroppen, hjärtat började slå snabbare och jag drog ut en gammal bok ur bokhyllan. Det var *den* maskeradbalen jag var bjuden till, en utav Sveriges mest omskrivna historiska händelser. Jag hade liksom varit med om för mycket för att hinna tänka och ta in. Jag var bjuden till maskeradbalen där Sveriges konung, Gustav den tredje, blev skjuten och mördad av Jacob Johan Anckarström, och jag var den enda som skulle veta om vad som skulle ske. Tänk om jag kunde förhindra mordet på kungen och lyckas förändra historien? Håret stod upp på mina armar och jag kände mig plötsligt yr. Jag gick in till sovrummet för att gå och lägga mig, det var trots allt en enormt viktig dag imorgon, och även om det var svårt att somna så kunde jag till slut inte hålla mina ögon öppna.

När jag vaknade dagen därpå var jag först säker på att jag hade drömt alltihopa, men när jag såg min blå dräkt hänga på en galge vid fönstret, förstod jag att hela händelseförloppet faktiskt hade skett på riktigt. Jag gnuggade mig i ögonen, kliade i mitt mörka hår och steg upp ur sängen. Jag satte mig vid skrivbordet i biblioteket igen och tog fram ett papper och en penna. Om jag nu skulle förhindra mordet, hur skulle jag gå tillväga? Skulle jag springa emellan mördaren och kungen? Eller skulle jag försöka knuffa till Anckarström innan han avlossade pistolen, så att han misslyckades med att träffa Kung Gustav? Ja, så fick det bli. Jag skrev ned min plan på ett papper och gick upp för att byta om. När jag hade på mig dräkten tittade jag på mig själv ett tag i spegeln. Det var nu det gällde, det var ikväll jag kanske skulle förändra historien.

Det började bli bråttom till mitt möte med Adelcrantz på Gustav Adolfs torg, så jag drog på mig en lång rock för att täcka min utstyrsel, och begav mig än en gång mot Hörnet och tidshålet. Jag förklarade för Svante att jag måste ha glömt min halsduk nere i källaren kvällen innan och att jag var tvungen att leta reda på den. Och rätt som det var hamnade jag åter igen 224 år tillbaka i tiden. Glödlampan fanns inte kvar hängandes från taket och på övre våningen fortsatte Bellman spela sina epistlar på sin luta för de högljudda männen. Jag steg upp på Stortorget och gick vidare upp mot min mötesplats med Carl Fredrik. Och där stod han med sina varma, stora ögon och sitt breda leende. “Vad trevligt att ses igen”.

Jag fick följa med på ett möte för att bli introducerad för kung Gustav III och några arkitekter angående ett bygge av ett nytt hus. På mötet befann sig, förutom kungen och arkitekten Olof Tempelman, besök från Frankrike av både Louis Masreliez och Louis Jean Desprez. Jag var nervös och svettig, jag kände till allesammans. Eftersom jag bara hade studerat franska i några år höll jag mig i bakgrunden när de diskuterade, men jag förstod snabbt att det gällde en utbyggnad av Gustav III:s paviljong, där Masreliez skulle fortsätta agera inredningsarkitekt. Jag kunde inte begripa att jag nu satt med på ett möte med dessa människor, och med kungen. Hur hamnade jag här egentligen?

Även fast jag inte gav ifrån mig mycket ljud under mötet, verkade jag vara omtyckt. Särskilt av kungen då han snabbt insåg att vi hade många gemensamma intressen av kultur och han föreslog genast att jag skulle närvara på supén med några av hans vänner, innan vi tillsammans skulle ansluta till självaste maskeradbalen.

Jag och min vän Carl Fredrik Adelcrantz tog strax därefter sällskap upp till Gustav Adolfs torg och Gustav III opera, där tillställningen skulle hållas. Uppe på torget tittade jag mig lite extra omkring och la märke till den utsökta stadsbilden som symmetrin av Arvfurstens palats och Operan utgjorde. “Helheten av torget såg så mycket bättre ut på det här viset, än vad det gör med den nya operan...”, mumlade jag för mig själv. “Ursäkta?” svarade Carl Fredrik och jag låtsades som att jag inte hört honom. Tillsammans gick vi mot det gustavianska operahuset och jag kommenterade vilket otroligt verk han ritat. Han tackade och förklarade hur han blivit inspirerad av Frankrike och teatern i Lyon samtidigt som vi gick in i byggnaden. Han märkte att jag var intresserad och fortsatte berätta hur han hade planerat den vackra paradvåningen, piano nobile, balustraddetaljerna på frontespisen, vilken hade fyra våningar och framhävandet av de vackra kolonnerna i korintisk ordning. Samt om den rusticerade grunden och dess arkad av bågar.

Supén hölls till i Kungavåningens Drabantsal, en trappa upp i bygganden bakom de höga mittkolonnerna. Det var mycket trevligt och även fast samtalen främst var på franska, då nästan alla i den högre klassen talade språket, kunde jag bidra med någon form av dialog och lite småprat. När supén sedan närmade sig sitt slut kom en ung man som jag inte kände igen upp med ett handskrivet brev, som kungen genast öppnade, och även fast det stod på franska visste jag redan i huvudet vad meddelandet ville säga. En person hade skrivit en varning till kungen om att någon som kände hat och hämnd skulle mörda honom ikväll, och att han avråddes att närvara på maskeradbalen. Kung Gustav III ställde sig i fönstret, det så kallade oxögat, och tittade ner över teatersalen, viftade bort tanken av ett attentat och satte på sig sin mask för att gå ner. Jag tittade frustrerad på honom och tänkte att han åtminstone kunde bära ett harnesk under sina kläder, som skydd.

Vi följde efter kungen ned till den fullpackade salongen där orkestern spelade starkt och intensivt. Mitt hjärta slog så hårt att jag behövde dämpa det med min hand, för det var nu mordet skulle ske. Jag iakttog människorna som skrattade och hur det överallt flög långa kjolar från dansen som hade uppförts på scenen. Det var varmt i luften och intensiva samtalen på franska fyllde hela salen. Mat och dryck i överflöd stod serverat på silverfat och festen gick nu på högvarv.

Jag gömde mig bakom en kolonn och såg hur Gustav III försvann in i en tät maskhop mitt på scenen, där de svartklädda männen omringade kungen. Det var nu jag hade min chans att förändra historien, för det var bara jag som visste vad som skulle ske inom bara några

sekunder. Det var endast jag som visste att bara inom ett ögonblick skulle maskeradbalen förvandlas till ett kaos. Det var nu jag hade mitt tillfälle att stoppa ett av de mest omtalade morden i svensk historia.

Jag försökte springa fram mot scenen för att fullfölja min plan som jag funderat ut hemma i mitt bibliotek kvällen innan, men en person kom emellan och plötsligt var det någon inre kraft som höll mig tillbaka. När jag nu väl hade min chans fick jag inte till det och blev fruktansvärt stressad. Även fast det handlade om att hjälpa kungen och hindra honom från att bli skadad kunde jag inte förmå mig att stoppa attentatet och såg istället helt paralyserad scenen spelas upp framför mig på bara några meters avstånd.

”Bonsoir, beau masque!”, sade Ankarström i svart klädnad, riktade upp pistolen mot Gustav III och avlossade flintpistolen. Den kraftiga smällen ekade mellan stenväggarna i salongen. Orkestern slutade spela och människorna upphörde att dansa. Luften stod plötsligt helt stilla. Kungen föll hejdlöst till marmorgolvet och tystnaden bröts av ett skrik i förtvivlan.

Ah! Je suis blessé!

Chockad trängde jag mig genom folkmassan, jag behövde ta mig ut härifrån. Jag hann precis slinka ut genom portarna när jag hörde kungens stabsadjutant utropa att ingen fick lämna lokalen och att dörrarna skulle låsas. Svetten som sakta föll ned på min panna möttes av den kylslagna marsnatten. Jag slet av mig masken och knäppte av mig rocken för att lättare kunna andas in den svala luften. Skakad insåg jag att jag inte lyckades förhindra mordet på kungen, som hade ägt rum på hans egna teater. Jag kunde inte bryta dramat som haft ett sådant avtryck i historien, men kanske var det så att historien måste få ha sin gång. Kanske var det här meningen. Jag lämnade Gustav Adolfs torg bakom mig och vandrade långsamt över broarna mot Gamla Stan, till min verklighet.